

https://doi.org/10.31516/2410-5325.065.17

УДК 781.2.087.68

О. Л. Заверуха, кандидат мистецтвознавства, доцент, Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ

o.zaverukha@kubg.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0002-8860-6335>

СКЛАДОВІ ХОРОВОГО ПИСЬМА: СИСТЕМА ВЗАЄМОДІЇ РІВНІВ МУЗИЧНОГО ТВОРУ¹

Розкрито зміст складових хорового письма, які взаємодіють за ланцюговим способом музичного смислоутворення. Визначено, що складові хорового письма формують цілісність композиційного викладу, де генерується внутрішня (стиль і світогляд) й зовнішня (виконання) комунікація. Хорове письмо розглядається як виклад тематичного матеріалу та об'єктивізація провідної світоглядної настанови через історично усталені закономірності хорового співу, індивідуальну структуру твору й жанрово-комунікативні особливості його функціонування.

Ключові слова: *хорове письмо, композиція, слово-Логос, жанрові засади, драматургія, виконавська поетика, хоровий стиль мислення.*

Е. Л. Заверуха, кандидат искусствоведения, доцент, Киевский университет имени Бориса Гринченка, г. Киев

СОСТАВЛЯЮЩИЕ ХОРОВОГО ПИСЬМА: СИСТЕМА ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ УРОВНЕЙ МУЗЫКАЛЬНОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ

Раскрыто содержание составляющих хорового письма, которые взаимодействуют цепным способом музыкального смыслообразования. Установлено, что составляющие хорового письма формируют целостность композиционного изложения, где генерируется внутренняя (стиль и мировоззрение) и внешняя (исполнения) коммуникация. Хоровое письмо рассматривается как изложение тематического материала и объективация ведущей мировоззренческой установки через исторически сложившиеся закономерности хорового пения, индивидуальную структуру произведения и жанрово-коммуникативные особенности его функционирования.

Ключевые слова: *хоровое письмо, композиция, слово-Логос, жанровые основы, драматургия, исполнительская поэтика, хоровой стиль мышления.*

O. L. Zaverukha, Candidate of Art Criticism, Associate Professor, Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv

CHORAL WRITING COMPONENTS: THE SYSTEM OF INTERACTION OF MUSIC COMPOSITION

The aim of the study is to reveal the content of the components of choral writing. To achieve the aim, the following tasks were set: to substantiate

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

the functional interaction of components of choral writing; to find out how these components “work” among themselves in a choral work.

Research methodology. Research papers on the analysis of word-Logos, genre principles, dramaturgy, performing poetics, and choral style of thinking were used. The quotes which had been used by researchers in these papers became a basis for the preparation work of this article.

Results. The article deals with the study of choral writing components, which are considered as interconnections of musical work levels from the perspective of choral writing. The content of this fundamental category is conditioned functionally at the following levels: word-logos, verbal factor (canonical series); relevant genre-communicative principles of functioning and their individual structure of the work; The drama of the choral work depends on the choral style of thinking as a world-view system of the composer; composition as an integral structure of the sign system; performing poetics (performing composition, timbre, articulation, tempo, dynamics) on the basis of choral sound; the choral style of the composer thinking is manifested through the mechanisms of choral writing (the way of objectifying philosophical guides in the choral work).

Novelty. The components of the choral writing are considered for the first time as an interconnection system of the choral work levels (in the chain way of musical creation).

The practical significance. The material of the article can be used by lecturers as optional materials for the major training courses and will help the students of higher education institutions in studying at the choral conducting class, practicing with a choir and choral compositions analysis.

Keywords: *choral writing, word-Logos, composition, genre principles, dramaturgy, performing poetics, choral style of thinking.*

Актуальність теми дослідження. Знакова система в музиці — спосіб об'єктивації духовного змісту твору, його фіксована основа. Хорове письмо фіксує знаково-матеріальне буття хорового твору, виявляючи семантику, композиційний модус, тип драматургічного розвитку, що сприймається слухом у поетапному становленні. Хорове письмо є домінантою процесу творення музики: будови хорового твору в єдності його структурних і художніх закономірностей (йдеться про його початкові функції викладу багатоголосної фактури, ладогармонічних та жанрових утворень, прийомів виконавської драматургії). Музична комунікація відбувається за допомогою моделювання від абстрактного (сміслово-структурність і диференціація складових письма) до конкретного (логічно організованого цілого твору, в якому виникає художній зміст).

Постановка проблеми. «Життя» твору складається з універсальної складової хорового письма, утворюючи її за певним ланцюговим принципом, і формує цілісність хорової композиції. Завдяки системі взаємодії складових хорового письма пізнаються засади хорового стилю та світоглядної системи композитора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглядаючи питання складових хорового письма, у дослідженні використані праці з питань

жанру, драматургії, виконавської поетики, хорового стилю мислення (Т. Богданової, В. Живої, М. Копитмана, Є. Назайкінського, В. Медушевського, А. Ушкарьова, Ю. Холопова). Зазначені розвідки допомагають повною мірою виявити суть складових хорового письма.

Мета статті — розкрити сутність складових хорового письма в системі взаємодії рівнів музичного твору.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Ядром» структури хорового письма є фіксація складових, що формують хоровий твір. Розглянемо їхнє значення на основі фіксації системності хорового твору. Почнемо з розкриття значення музичного змісту в хоровому творі. Музичний зміст — це духовна категорія, що віддзеркалює свідомість творця музики: це моделювання явищ та процесів дійсності, людських характерів, думок і почуттів засобами інтонаційного мислення. Ю. Холопов зауважує про «...комплекс логічних категорій музичного мислення (системність, зв'язок, функціональна диференціація, злиття елементів у цілісний організм). Сукупність усіх категорій і аспектів, у яких втілюється музично-логічний початок, ми можемо узагальнено називати *музичним логосом*» (Холопов, 1982, с. 70). Його специфіка, як означає дослідник, «... складається в образній чуттєво-звуковій формі виразу і відповідно в художньо-інтуїтивному методі його адекватного сприйняття (передачі)» (Холопов, 1982, с. 70).

Хорове письмо як *універсальний механізм музичного спілкування* містить сукупність складових. Складові хорового письма є певною системою взаємозв'язку рівнів хорового твору (за ланцюговим способом музичного смислоутворення).

Змістовною складовою хорового письма у творі є **слово-Логос**. Безумовно, роль слова в хоровій творчості встановлено в працях провідних хорознавців. Наприклад, «...слово <...> визначає сенс» (Богданова, 2009, с. 72); «смісловий зміст» (Ушкарев, 1986, с. 154); «...осягати зміст <...> через смислове значення тексту» (Живов, 2003, с. 33); «...раскрытие содержания и формы музыкального и поэтического текстов», де «рождаются подлинно художественные образы» (Краснощеков, 1969, с. 82). Як зазначає В. Живов, «... текст робить конкретнішими і визначенішими думки, виражені в музиці; вона ж, водночас, образною та емоційною стороною підсилює вплив слів» (Живов, 2003, с. 33). Логос і письмо в хоровому мистецтві співвідносяться як дві взаємозумовлені підсистеми.

Логос у системі хорової творчості — функціональне поняття, зміст якого виявляє синкрезу канонічного тексту та його музичного втілення. У композиторській (хоровій) творчості кінця ХХ — початку ХХІ ст. (зокрема орієнтованій на літургійно-комунікативні засади) хорове письмо й Логос є взаємозумовленими чинниками. Якщо для композитора хорове

письмо — матеріально-об'єктивне втілення Логосу, то сутність канонічного слова в комунікативному вимірі для всіх інших комунікантів (виконавця — слухача) є Логос, його світоглядна настанова (цінність). Завдяки такому взаємозв'язку відбувається реалізація інформаційної системи (Богоспількування).

Якщо композитор ґрунтується на канонічному тексті при виборі художньої концепції твору, то хорове письмо стає функцією Логосу; водночас Логос є первинним Буттям і має реалізуватися через хорове письмо. Завдяки наявності канонічного вербального тексту Логос стає «закодованим» у систему хорового твору як суттєвіша складова, що зумовлює літургійну спрямованість творчості. Застосування терміна «Логос» — необхідна методологічна установка для дослідника хорової творчості літургійної спрямованості та світоглядна — для її осмислення комунікантами. Логос розуміється як духовна цілісність у єдності музичного втілення засобами хорового письма, що допомагає музикантам і слухачам осягнути сутність твору.

Інтенаційна модель хорового твору пов'язана з **жанровими засадами** творчості. **Жанр та хорове письмо** перебувають у комунікативній системі: композитор, обираючи жанрове ім'я (концерт, кант, літургія, дума, притча, суголосся тощо), використовує певний тип письма; жанр зумовлює вибір типу фактури (гомофонно-гармонічний з елементами поліфонії, поліфонічний); форма має як конструктивне значення, так і змістовно-інтонаційне в драматургії. Звідси — форма-композиція та драматургія перебувають в єдності й нерозривній цілісності.

Жанрова спрямованість хорового твору має власні ознаки (типи, класи, роди, види) з їх визначеними функціями; умовами та способами їх реалізації; особливістю змісту та форми його втілення (Назайкінський, 2003). Композитор ґрунтовно вивчає комунікативні можливості жанру, збагачуючи їх через власне світобачення і, відповідно, спосіб хорового письма. Іншими словами, *жанр у системі хорового мистецтва володіє функцією смислотворення на рівні зовнішньої форми (комунікації)*. Відповідні жанрово-комунікативні засади функціонування створюють індивідуальну структуру твору.

Драматургію і композицію розуміють як процес та структуру: композиція базується на обмеженому наборі властивостей звукового матеріалу музики. Подібно до конструкції в архітектурній споруді, композиція тримає на собі твір, пов'язуючи в одне раціонально організоване ціле десятки і сотні тисяч звуків» (Медушевський, 1979, с. 203); елементи драматургії «повинні представляти собою особливі складні знаки, матеріальна сторона яких охоплює всі музичні засоби, що слугують вираженню певного художнього сенсу» (Медушевський, 1979, с. 204).

Ці узагальнення В. Медушевського засвідчують нерозривну цілісність композиції та драматургії, а їхнім ядром є форма фіксації хорового письма. Від вибору жанрового імені залежить ідея, структура композиції, драматургічне рішення хорового твору, що не є визначальним фактором ролі хорового письма. Хорове письмо в умовах жанру (жанрових засад) виявляється за допомогою фіксації та організації усіх рівнів твору.

Розглянемо значення драматургії в системі складових хорового письма. Основуючись на понятті «оперно-хорової драматургії» Н. Белік-Золотарьової «... система виражальних хорових засобів і прийомів втілення музично-сценічної дії в опері» (Белік-Золотарьова, 2010, с. 8), надамо тлумачення «хорової драматургії»: це виявлення сюжетно-образної концепції, що досягається засобами музичної виразності й способів хорового письма. Драматургія спрямована на досягнення смислового рівня та емоційного сприйняття. Хорове письмо і хорова драматургія співвідносяться в межах нотної фіксації та реалізації виконавськими засобами. Драматургія в системі хорового твору залежить від конкретного увиразнення хорового стилю мислення як світоглядної системи композитора.

Враховуючи це узагальнення, у виявленні драматургії хорового твору важливе значення надається *хоровій фактурі*, яка є складовою індивідуалізації тематичної організації. Фактура є показником тематичних і стильових процесів, а отже, теорія фактури принципова для хорового письма й мислення композитора.

Фактурне письмо в хоровому творі є *логікою конструювання (будови) музичної тканини*. Вона підпорядкована певним умовам у хоровому творі. Оскільки «фактура акумулює всі типи письма» (Красникова, 2008, с. 17), то постає як індивідуалізована структура хорової тканини. По-перше, це склад письма, що зумовлений специфікою хорового колективу (регістрова розрідженість, динамічна та артикуляційна диференційованість); по-друге, виклад типів фактури: монодичний, поліфонічний, гетерофонний, гомофонно-гармонічний; по-третє, сучасні типи письма (лінеаризм, сонорика, алеаторика, пуантилізм, надбагатоголосся тощо). Нове ставлення до звука (темброві ефекти), градації стильового синтезу, експериментального наслідування, перфекціонізму музичного змісту, що спрямовані на створення так званих «звукових макрокосмів» (ефекти просторовості), впливають на фактурний виклад загалом. Таким чином, фактурні принципи письма відіграють значну роль у драматургічному рішенні хорового твору.

Пошук сучасних підходів у вивченні систематизації засобів хорового письма зумовив обговорення ще одного базового поняття у сфері хорової творчості — «виконавська поетика» — це комплекс компонентів

хорової виразності (тембр, виконавський склад, артикуляція, темп, динаміка), спрямований на відтворення художньої цілісності твору (через виконавську драматургію), усвідомлення засад хорового стилю та світоглядної системи композитора.

Виконавська поетика має на меті вираження інтонаційної змістовності на основі звучання хорового твору як «живого організму» (хоровий склад, діапазон голосів, реєстри й темброве забарвлення) як *зовнішньої форми комунікації*. Виконавська поетика містить такі складові: артикуляцію, способи звуковідтворення (звукодобування) та звуковедення, динаміку, агогіку — це ті засоби, які виконують функцію. Виконавський спектр, звичайно ж, підпорядкований і авторським, але вони можуть змінюватися виконавськими відповідно до задуму — інтерпретації. Дослідник О. Сокол розглядає художні ремарки, що «... стосуються ознак музично-виконавської вимови, зокрема, артикулювання у стислому сенсі слова та “технічних” засобів і прийомів виконання» (Сокол, 2013, с. 124). Тобто художні ремарки зумовлюють виконавську функцію, спрямовуючись на виявлення духовного змісту.

Важливою складовою композиторського (хорового) письма є авторські ремарки — вербально-текстові елементи, що мають на меті пояснення задуму композитором у трактуванні твору. Їхня функція — спрямованість на відображення художнього образу в аспекті психології виконавського прочитання (наприклад, «виразно», «натхненно»). Авторські ремарки спрямовують виконавця на образно-емоційне прочитання тексту. Вони визначаються як «конвенціональні текстові позначення, за допомогою яких здійснюється реалізація художнього змісту <...> і є частиною величезної сфери музичної термінології» (Сокол, 2013, с. 34), що має на меті віддзеркалення духовного змісту у фіксованій формі.

Аналіз складових хорового письма — шлях до увиразнення стилю мислення митця: по-перше, раціональних уявлень, логічно-словесних формулювань, унаочнених образів твору; по-друге, — суб'єктивний погляд композитора на навколишній світ визначає специфіку інтонаційно-стильового моделювання цього світу, і через це — допомагає виконавцям та слухачам виявити особистісні світоглядні настанови, увиразнені в хоровому творі. Стиль композиторської творчості зумовлений хоровим письмом, що пов'язане із загальноструктурними принципами музичного мислення митця (ширше — світоглядом). Водночас *стилістика твору (=письмо) вказує на спосіб інтонаційного висловлювання в контексті історико-стильового спрямування (стиль школи, історичний стиль, тип культури)*. Зазвичай музичний твір відбиває світоглядні настанови композитора.

Отже, стиль твору є увиразненням хорового письма, що свідчить про особистісно-творчий спосіб мислення композитора, означений загальними ознаками «впізнання творця» (Назайкинський, 2003, с. 35) і «поведінці у звуках та інтонаціях» (Назайкинський, 2003, с. 60). *Хоровий стиль — результуюча категорія художнього смислотворення — увиразнюється через поняття «хорове письмо» як первинної системи композиторської діяльності, що має на меті втілення світоглядних концепцій засобами музичного мислення.* Зауважимо, що категорія «світогляд» розглядається не в широкому філософсько-етичному розумінні, а в специфічному музичному сенсі, де світогляд дорівнює стилю, а стиль є «світогляд, що інтонується» (Медушевський, 1984). Хоровий стиль — це сфера художньої реалізації світоглядної системи, визначальна з точки зору виконавського розуміння та інтерпретації, з одного боку, а з іншого — його слухачького сприйняття та адекватного осягнення композиторської концепції твору.

Висновки. Взаємодія складових хорового письма виражається моделюванням певних художньо-світоглядних настанов композитора. Система складових хорового письма реалізується за певним ланцюговим принципом, і музичний твір постає як цілісність: *слово-Логос + жанрові засади + драматургія + композиція + виконавська поетика = хоровий стиль мислення.*

Перспективи подальших досліджень полягають в апробації складових хорового письма крізь призму композиторської творчості.

Список посилань

- Белік-Золотарьова, Н. А. (2010). Оперно-хорова творчість як категорія сучасного вітчизняного хорознавства. *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті*. Харків.
- Богданова, Т. С. (2009). *Основи хороведення: учебное пособие*. Минск, Белорусский государственный педагогический университет.
- Живов, В. В. (2003). *Хоровое исполнительство: Теория. Методика. Практика: учебное пособие для студентов высших учебных заведений*. Москва: Гуманитарный издательский центр «Владос».
- Копытман, М. Р. (1971). *Хоровое письмо*. Москва: Советский композитор.
- Красникова, Т. Н. (2008). *Фактура в музыке XX века: монография*. Москва: Федеральное агенство по культуре и кинематографии, РАМ им. Гнесиных.
- Краснощеков, В. И. (1969). *Вопросы хороведения*. Москва: Музыка.
- Медушевский, В. В. (1979). О музыкальных универсалиях. *Скребков, С.С. Статьи и воспоминания*. Москва: Советский композитор.
- Медушевский, В. В. (1984). К проблеме сущности, эволюции и типологии музыкальных стилей. *Музыкальный современник*. Москва: Советский композитор.

- Назайкинский, Е. В. (2003). *Стиль и жанр в музыке: учебное пособие для студентов высших учебных заведений*. Москва: Гуманитарный издательский центр «Владос».
- Сокол, О. В. (2013). *Виконавські ремарки: образ світу і музичний стиль*. Одеса: «Астропринт».
- Ушкарев, А. Ф. (1986). *Основы хорового письма*. Москва: Музыка.
- Холопов, Ю. Н. (1982). Изменяющееся и неизменное в эволюции музыкального мышления. *Проблемы традиций и новаторства в современной музыке*. Москва: Советский композитор.

References

- Belik-Zolotaryova, N. A. (2010). Opera and choir creativity as a category of contemporary national studies. *Traditions and innovations in higher education in architecture and art*. Kharkiv. [in Ukrainian].
- Bogdanova, T. S. (2009). *Fundamentals of chorology: a training manual*. Minsk, Belarusian State Pedagogical University. [in Russian].
- Zhivov, V. V. (2003). *Choral Performance: Theory. Methodology Practice: textbook for students of higher educational institutions*. Moscow: Humanitarian Publishing Center “Vlados”. [in Russian].
- Kopytman, M. R. (1971). *Choral writing*. Moscow: Sovetskiy kompozitor. [in Russian].
- Krasnikova, T. N. (2008). Texture in the music of the twentieth century: a monograph. Moscow: Federal Agency for Culture and Cinematography Gnesins Russian Academy of Music. [in Russian].
- Krasnoshchekov, V. I. (1969). *Issues of chorology*. Moscow: Muzyka. [in Russian].
- Medushevsky, V. V. (1979). On musical universals. *Skrebkov, S. S. Articles and memories*. Moscow: Sovetskiy kompozitor. [in Russian].
- Medushevsky, V. V. (1984). The essence, evolution and typology of musical styles. *Music contemporary*. Moscow: Sovetskiy kompozitor. [in Russian].
- Nazaikinsky, E. V. (2003). *Style and genre in music: a textbook for students of higher educational institutions*. Moscow: Humanitarian Publishing Center “Vlados”. [in Russian].
- Sokol, O. V. (2013). *Executive Remarks: The World’s Image and Musical Style*. Odesa: Astroprynt. [in Ukrainian].
- Ushkarev, A. F. (1986). *Basics of choral writing*. Moscow: Muzyka. [in Russian].
- Kholopov, Yu. N. (1982). Changing and unchanging in the evolution of musical thinking. *Problems of tradition and innovation in contemporary music*. Moscow: Sovetskiy kompozitor. [in Russian].

Надійшла до редколегії 23.07.2019 р.